

Ana Peraica: *The Age of Total Images: Disappearance of subjective viewpoint in post-digital photography*, Institute of Network Cultures, Amsterdam, 2019, pp. 144, ISBN 9789492302540

Vjerovanje kako je Zemlja ravna ploča, iako odbačeno još u srednjem vijeku, ponovno je krajem 20. stoljeća dobilo na popularnosti među teoretičarima zavjere. Povratak takozvanog „novog srednjovjekovlja” i njegova povezanost s postdigitalnom kulturom fotografije tema je kojom se povjesničarka umjetnosti Ana Peraica bavi u knjizi *The Age of Total Images*. Ona prati vizualnu prezentaciju našeg planeta kroz zapadnjačku kulturu, povijest i medije te pokušava dati dokaze kako je medijska prezentacija Zemlje dovela do ponovnog pojavljivanja teorija o Zemlji kao ravnom planetu. Autorica ključnim smatra kompozicije fotografija i procese zbog kojih nam danas mape, krajolici i fotografije iz zraka djeluju „izravnatima”.

U uvodnom dijelu Peraica govori kako većina nas bira vjerovati znanstvenim dokazima, a ne slikama u medijima, iako nikada nismo niti ćemo biti u prilici zaista vidjeti naš planet. Većina ljudi stoga vjeruje znanstvenim dokazima o Zemljinu obliku unatoč fotografijama koje možda sugeriraju drugačije. Naše oko

i fotografski aparat nemaju iste sposobnosti, a osnovna je razlika u činjenici da ljudsko oko ne može u istom trenutku vidjeti i detalje i cjelinu. Peraica ističe kako se dijelom zbog prikaza fotografije u postdigitalno doba pojavilo „novo srednjovjekovlje”, odnosno teoretičari zavjere koji tvrde kako je Zemlja ravna upravo zbog podjela (i kolaboracija), a ne integracija između ljudskog oka i tehnoloških mogućnosti novih strojeva. Nove tehnike snimanja i tehnologije služe samo jačanju te podjele, kao i dualističkoj opoziciji između subjektivnog i objektivnog. Slike se više ne bilježe samo iz prirode, već se i izračunavaju. Umjetna inteligencija sada se može koristiti za ispravljanje i prilagođavanje slika. Danas se koristi širok spektar slika Zemlje, uključujući globuse, pejzaže, mape i fotografije, koje su njene hibridne, digitalne ili virtualne verzije i koje su daleko od stvarnog izgleda našeg planeta. Neki od ovih oblika, žanrova ili vrsta slika integrirani su u satelitske nadzorne sustave, drugi u aplikacije za pametne telefone. Sa svim tim fotografijama susrećemo se u svakodnevn-

nom životu, koristimo aplikacije poput Google Eartha, u kojima sami biramo točku iz koje ćemo promatrati neki prostor, često iz kutova koji su nevidljivi našem oku u stvarnom životu.

U poglavljima koja slijede autorica pokušava analizirati slike iz zraka, karte, mape i pejzaže te satelitske snimke korištene u ratnim planovima, kako bi dala povijesni pregled i razvoj tih sustava, ali i upozorila na ne-realnost tih snimaka, odnosno razlike u percepciji između onoga što vidi naše oko, a što vidi neki uređaj, i na kraju – onoga kako neki objekt zaista izgleda u prirodi. Tako autorica analizira slike snimljene iz zraka i njihovu nemogućnost da daju u isto vrijeme bliske i daleke poglede na subjekt, niti da komparativno analiziraju kontekst i detalje, što dovodi do pogrešnih percepcija snimljenih prostora. Isto tako, Peraica se bavi pojmom gubitka perspektive prilikom ispravljanja fotografija montažom ili bilo kakvom intervencijom čovjeka ili stroja. Takvim fotografijama nedostaje specifično gledište, kao i kut gledanja ili vidno polje. Drugim riječima, takve slike ne dopuštaju mogućnost subjektivnog pogleda. Primjere koje ističe, a bogato ih potkrjepljuje fotografijama i zanimljivim crticama iz povijesti fotografije i umjetnosti, kao i s detaljnim povijesnim pregledom razvoja različitih perspektiva u likovnoj um-

jetnosti, daje kao dokaze tvrdnji kako ništa zapravo ne izgleda onako kako nam se čini na takozvanim „totalnim” fotografijama.

Zaključno, autorica ponavlja kako njena ideja nije bila propitkivati izgled Zemlje, već dati dokaze koji bi mogli utjecati na našu percepciju fotografija koje je prikazuju. Neupitno je da su se naše ideje o Zemlji, svemiru i našem mjestu u odnosu na ostatak svijeta promijenile s inovacijama i uvođenjem novih tehnologije za obradu slika, od mape i pejzaža, različitih globusa, do današnje post-digitalne fotografije. Dok nam post-digitalne fotografije daju nevjerovatne mogućnosti da istražimo dijelove svijeta na koje fizički možda nikada nećemo stići, omogućavaju poglede i perspektive koje ljudsko oko zbog svojih ograničenja nikada neće uspjeti uloviti, nužna je svijest kako je ipak riječ o izmijenjenoj stvarnosti. Čak i ako se odmaknemo od teme ravne Zemlje, promijenjene, montirane ili na bilo koji način izmijenjene fotografije plasirane u medijima, kojima smo svakodnevno okruženi, trebamo kritički promatrati i pritom biti svjesni moguće manipulacije stvarnošću. Ova knjiga izvrstan je podsjetnik na to kako je potrebno neprestano propitkivati digitalnu medijsku prezentaciju svijeta koji nas okružuje.

Tamara Kunić

Vozab, Dina (2019) *(Ne)informirani građani. Politička participacija u novom medijskom okolišu.* Zagreb: Jesenski i Turk. 207 str. ISBN 978-953-222-811-3

Utjecaj medija na političku participaciju u kontekstu novoga medijskog okoliša tema je koju s različitih aspekata predstavlja Dina Vozab, docentica na Fakultetu političkih znanosti u Zagrebu. Ova knjiga u izdanju nakladničke kuće Jesenski i Turk plod je višegodišnje analize, a nastala je iz doktorske disertacije. Izdanje nam daje nam uvid u novu poddisciplinu medijske znanosti, vrlo podzastupljenu u znanstvenoj sferi. Vješto izbjegavajući u znanosti i javnosti općeprihvaćeni termin „novi mediji”, autorica se bavi načinima informiranja građana i njihovim učincima na političku participaciju u novom medijskom okolišu.

Knjiga ima strukturu doktorske disertacije te osim uvoda, sadrži šest poglavlja u kojima autorica vodi čitatelja od početne faze – teorija medija, do posljednje – predstavljanje rezultata provedene analize i zaključka o tome u kojem stupnju medijska informiranost utječe na participaciju građana. U drugom poglavlju autorica se pita kakve medije i kakvu demokraciju trebamo, dajući prikaz normativnih teorija medija i demokracije. Treće poglavlje bavi se analizom političke komunikacije, odnosno učinaka koje ona ima na građane. U tom

poglavljju najzanimljivije je potpoglavlje o političkoj participaciji građana koje recentno dobiva novu dimenziju sadržajnom nadogradnjom. Naime, u klasičnom poimanju pojma političke participacije radi se o sferi zakonitih kanala kojima građani mogu izraziti svoje preferencije i vršiti pritisak na vladu s ciljem usklađivanja svojeg programa s tim preferencijama (Vozab prema Verba, Nie i Kim; 91), odnosno institucionalnoj ili, po nekim definicijama, participaciji u užem smislu (glasanje, članstvo u strankama, kontaktiranje političara i stranaka i dr.). Osim institucionalne, kasnije se pojavljuju izvaninstitucionalna participacija, koja se očituje sudjelovanjem u štrajkovima ili prosvjedima, ponegdje s elementima političkog konzumerizma (bojkotiranje proizvoda određenog proizvođača), te digitalna participacija kao posebni oblik participacije. Upravo je potonji oblik participacije uvod u četvrto poglavlje u kojem se autorica bavi analizom suvremenih izazova političke komunikacije u novom medijskom okolišu, koje na primjeru Hrvatske definira u petom poglavlju. Iz izvora koji prate područje istočne Europe vidljivo je da je participacija u post-socijalističkim zemljama niža od one u

zemljama stabilne demokracije. Razlog je nedovoljno razvijena politička kultura u socijalističkom razdoblju, što je vrlo teško ispraviti u tek ustanovljenom demokratskom poretku, no ipak nužno jer je razvoj političke kulture proporcionalan razvoju političke participaciju građana. Šesto poglavlje daje uvid u istraživanje provedeno tijekom lipnja i srpnja 2014. godine kombinacijom metode kvantitativne i kvalitativne analize (anketa i polustrukturirani intervju), na uzorku od 800, odnosno 36 ispitanika. Iz tog istraživanja može se zaključiti da su građani nezadovoljni političkim sustavom koji se razvio nakon tranzicije, sumnjaju u mogućnost funkcioniranja demokratskog sustava, postojeće političke institucije i aktere percipiraju kao korumpirane i otuđene od birača, ne izražavaju osjećaj političke djelotvornosti, a medije smatraju korumpiranim, politiziranim i podložnim političkom utjecaju, što je upravo razlog za nisku participaciju u svim oblicima. Blaga iznimka je digitalna participacija, ali pitanje je koli-

ko je ona u konačnici vrijednosna u odnosu na ostale oblike.

Sve opisano ukazuje na to da je knjiga Dine Vozab izuzetno korisna jer na sustavan način prikazuje povezanost digitalnih medija i političke participacije pod okriljem postsocijalističkog demokratskog sustava. Namijenjena je prvenstveno znanstvenicima iz područja društvenih i humanističkih znanosti, može biti vrlo korisna analitičarima te predstavnicima civilnog društva i sociolozima. Prednost je ovog štiva širok opseg izvora koji autorica koristi, stapajući ih u jednostavnu i razumljivu cjelinu primjerenu čitatelju. Stoga ova knjiga ima i potencijal, a to je da potakne mlade studente novinarstva, kao i doktorande društveno-humanističkih studija, na aktivniju uključenost u istraživanja političke participacije, kako bi zajedno razvijali političku kulturu te posredno bili sudionici povoljnog trenda povećanja političke participacije.

Barbara Mašić

Vjerodostojnost medija: doba lažnih informacija.
Zbornik radova 9. regionalne naučne konferencije
***Vjerodostojnost medija* (ur. Zarfa Hrnjić**
Kuduzović, Milica Kulić, Jelena Jurišić).
Filozofski fakultet Univerziteta u Tuzli.
ISBN 978-9958-612-24-4, 154 str.

Suzbijanje lažnih informacija naziv je predgovora koji sažima najveći izazov medijske industrije u posljednjih nekoliko godina u cijeloj regiji, ističu urednice Zarfa Hrnjić Kuduzović, Milica Kulić i Jelena Jurišić, a korijeni problema vezani su uz neke druge fenomene kao što su korupcija, klijentelizam, netransparentna vlasnička struktura, ali i površan odnos prema medijima kao posljedica niske razine medijske pismenosti (usp. 2019: 1). Pojam lažnih vijesti nije nov, postoji otkako je i medija, podsjeća nas Milica Kulić u poglavlju *Definisanje lažnih vesti: stari koncepti, novi pojmovi*, dodajući kako je višestruka upotreba sintagme doprinijela drugoj krajnosti – proglašavanju svega što izlazi izvan klasičnih okvira vijesti lažnim, kao i svega s čime se ne slažemo. Polazeći iz lokalnoga medijskog konteksta i srpske medijske scene, autorica je analizirala medijske objave koje su pokazale da lažne vijesti ne moraju biti samo netočne informacije ili informacije koje nastaju kao posljedica novinarske greške, kao i da društvene mreže, suprotno ustaljenom vjerovanju, nisu jedini

proizvođači lažnih vijesti, već da tu zadaću nerijetko obavljaju tradicionalni i *mainstream* mediji.

Da borba protiv lažnih vijesti nije samo nacionalno i regionalno pitanje, svjedoči i rad Marine Đukić *Odgovor Europske unije na problem lažnih vijesti – regulatorni okvir u nastanku* koji analizira i sistematizira brojne aktivnosti koje je Europska unija poduzela u razdoblju od 2016. do 2018. godine. Iako je jedinstvena europska medijska politika dugoročni cilj europskih institucija koji će pomoći u regulaciji europskoga medijskog tržišta, Đukić zaključuje kako je aktualni pristup oslanjanjem na direktive i uredbu dobar budući da se postojeći okvir kontinuirano nadograđuje, ali i uzima u obzir socijalno-demokratsku tradiciju kao temelj europskog identiteta (usp. 2019: 33).

Lažne vijesti u 21. stoljeću: Da li je javni interes interesantan bosansko-hercegovačkoj javnosti i ko i kako kreira agendu pitanje je na koje odgovor nude Lejla Turčilo i Belma Buljubašić. Polazeći od nužnosti osiguravanja javnog interesa i kvalitetnog sadržaja, autorice propituju za koga

se uopće proizvodi takav sadržaj te tko ga je spreman platiti u vremenu tabloidizacije (usp. 2019: 42). Istraživački dio rada pokazuje kako vijesti u Bosni i Hercegovini plasiraju tri skupine: novinari, antinovinari i građani, pri čemu se u njihovu stvaranju nerijetko promoviraju interesi moćnika. Riječ je o različitim interesnim skupinama koje i definiraju agendu, zarobljavajući pritom medije. Pokazalo se i da političke podjele snažno utječu na proizvodnju medijskog sadržaja, no autorice ističu kako nema volje za promjenom regulatornog okvira i općenito stanja u Bosni i Hercegovini, kao niti uvođenja medijske pismenosti (usp. 2019: 43–50).

Suzana Peran i Anđelka Raguž u poglavlju *Analiza naslova u hrvatskim dnevnim novinama: Primjer ratifikacije Istanbulske konvencije* istražuju ulogu naslova u privlačenju čitatelja oko teme koja je podijelila političke elite i društvo u Hrvatskoj. Također, nastojao se utvrditi ton naslova, njegova povezanost sa sadržajem, te zastupljenost huškačkih naslova (usp. 2019: 55). Korištenjem metode kvantitativne analize sadržaja na uzorku od šest hrvatskih dnevnih novina (*24 sata, Glas Slavonije, Večernji list, Jutarnji list, Novi list* i *Slobodna Dalmacija*) i analizirana 332 članka utvrđeno je da je *Večernji list* imao najviše naslova koji su tematizirali Istanbulsku konvenciju. Iako je tema vezana uz zaštitu žena od nasilja, većina medijskih objava izostavila je žene te stavila fokus na druge politič-

ke aktere koji odlučuju o njenoj sudbini, što upućuje na trivijaliziranje prikaza teme, zaključuju autorice.

Pitanje istinitosti jedno je od najvažnijih elemenata vjerodostojnosti medija, ali i preduvjet borbe protiv lažnih vijesti. Pad povjerenja u medije u cijeloj regiji motivirao je Amelu Delić na istraživanje svakodnevnih novinarskih praksi u Bosni i Hercegovini u poglavlju *Odnos mlađih generacija novinara/ki prema imperativu istinitosti medijskih informacija*. U tromjesečnom istraživanju na namjernom uzorku od deset ispitanika, novinara tamošnjih medija, utvrđeno je kako je istinitost percipirana kao jedan od najvažnijih profesionalnih standarda u teorijskom aspektu, dok je u praksi prisutan otklon od ispunjavanja ovog kriterija. Ispitanici su potvrdili prisutnost stereotipnih obrazaca u objavama, kao i pritiske urednika koji imperativ brzine nerijetko stavljaju ispred istinitosti. Također, konzumenti su važan dio u procesu stvaranja medijskih objava, ali je uočena i svjesnost da oni mogu biti kreatori lažnih vijesti (usp. 2019: 75–80).

Boris Beck u poglavlju *Retorika laži: opravdavanje teorije o ravnoj zemlji* svjesno polazi od lažne teorije kako bi čitateljima pokazao kako izgleda proces konstrukcije lažnih vijesti i njihov suživot u medijima uz neke puno važnije teme koje se pokušavaju osporiti, kao što su važnost cijepjenja ili nastanak autizma. Polazeći od geocentričnog sustava, koji revitalizaciju doživljava u 19. stoljeću, autor

pojašnjava razliku između znanstvenog i pseudoznanstvenog modela te donosi analizu argumentacije afirmativnog i negativnog modela. U vremenu surove realnosti ljudima je fikcija ponekad prihvatljivija, zaključuje Beck, navodeći važnost razumijevanja motivacije onih konzumenata koji takve sadržaje nekritički prihvaćaju (usp. 2019: 96).

Proučavanje lažnih informacija nemoguće je bez razvoja novih metoda i znanstvenih disciplina poput medijske i komunikacijske forenzike koje bi sveobuhvatno pristupile razumijevanju ovoga problema, upozoravaju Viktorija Car i Gordan Matas u poglavlju *Istraživački pristupi lažnim vijestima – kako uz pomoć big data razotkriti trollove?* Objasnjavajući razliku između botova i trollova, autori ističu kako je u istraživačkim procesima potrebno napraviti pomak u društvenim znanostima s analize sadržaja teksta na analizu korisničkih osobina kreatora takvog sadržaja. Autori se zalažu za regulaciju interneta, ali i, zaključno upozoravaju, na nedostatan okvir oko lažnog predstavljanja (usp. 2019: 110, 111), koje je najveći poticaj generatorima lažnih vijesti na digitalnim platformama.

Internet je najpopularniji medij u Bosni i Hercegovini, a zbog izostanka regulatornog okvira koji bi se njime bavio ujedno je područje za plasiranje društveno štetnih komunikacijskih oblika, kao što je govor mržnje (usp. 2019: 120), upozorava Radenko Udovičić u poglavlju *Izazovi medijske de-*

profesionalizacije. Analizirajući moć medija, ulogu građana novinara te propitujući ulogu suvremenog novinarstva, autor zaključuje da je najveća prijetnja profesiji njena otvorenost s jedne strane te višegodišnje odbijanje kreiranja formalnoga obrazovnog okvira i neutemeljenih strahova za posao s druge strane (usp. 2019: 125).

Hibridni oblici odnosa s javnošću i marketinga: od advertorijala do native oglašavanja na portalu 24sata.hr rad je Marije Tomljanović i Hrvoja Jakopovića koji preispituje odnos tradicionalnih tehnika odnosa s javnošću s novima, kao što su advertoriali i nativno oglašavanje. Istraživački dio rada analizirao je spomenute nove oblike PR-a i marketinške komunikacije na najčitanijem hrvatskom portalu u razdoblju od 2016. do 2018. godine. Utvrđeno je kako nativni sadržaj bolje prolazi kod korisnika nego klasična PR objava budući da ga radije dijele na društvenim mrežama, što je važan podatak za organizacije i brendove, ali i korporativno komuniciranje općenito u kontekstu promjene pristupa.

Na kraju zbornika donose se *Zaključci i preporuke devete regionalne naučne konferencije "Vjerodostojnost medija: borba protiv lažnih"* od kojih izdvajamo nužnost razgraničenja lažnih i pogrešnih vijesti, uključivanje velikog broja dionika u osiguranje vjerodostojnosti medija, uvođenje obavezne registracije online medija kao preduvjet osiguranja transpa-

rentnije vlasničke strukture, jačanje profesionalnih standarda, jačanje medijskih kompetencija kod građana, osiguravanje dopunske i korektivne uloge građana novinara te praćenje smjernica europskih politika i osiguravanje njihove potpune implementacije u nacionalne okvire (usp. 2019: 151–153).

Lažne vijesti izazov su ne samo za medije, već i za društvo u cjelini, jer generiraju rizike za širenje zabluda i opovrgavanje postojećih znanstveno utemeljenih teorija. Zbornik radova *Vjerodostojnost medija: doba lažnih informacija* upoznaje nas ne samo s razvojem sintagme koja obilježava medijski prostor i njenim daljnjim proširenjem, već i s ograničenjima proučavanja, a istodobno predlaže

nove metode i smjerove u komunikološkim i općenito medijskim istraživanjima, koje će zasigurno potaknuti istraživače na brojne nove teme. Jedinstvenost Zbornika je i njegova regionalna usmjerenost i povezanost regionalne akademske zajednice u proučavanju medijskih trendova te njihovu utjecaju na povjerenje građana u medije. Nesumnjivo je da će ovo vrijedno djelo koristiti akademskoj zajednici, studentima i medijskim djelatnicima, kako i svekolikoj javnosti koja žudi za znanstveno utemeljenim spoznajama, koje će joj pomoći u jačanju vlastitih medijskih kompetencija i razumijevanju svih oblika manipulacije.

Tanja Grmuša

Novinarstvo u javnom interesu: radna bilježnica za novinare i urednike elektroničkih medija. Agencija za elektroničke medije, Zagreb, 2018., 97 str.

Novinarstvo u javnom interesu priručnik je nastao u sklopu projekta *Pružanje tehničke usluge edukacija nakladnika na temu ostvarivanja prava građana na javno informiranje u Republici Hrvatskoj* suradnjom Agencije za elektroničke medije i agencije Panda komunikacije. Riječ je o dvodnevnom radionicama održanim u Zagrebu te u većim hrvatskim

gradovima (Split, Osijek, Rijeka) na kojima je sudjelovalo 99 novinara i urednika iz više od 60 medijskih kuća (usp. 2018, 7), istaknuto je u predgovoru priručnika strukturiranog u deset poglavlja.

Pravo građana na javno informiranje ugroženo je lošom kvalitetom novinarstva, upozorava u prvom *Uvodnom poglavlju* voditelj projekta Mi-

lan Koštro, dodajući kako je takvo stanje bilo povod pokretanju radio-nica koncipiranih u šest tematskih područja. Uočena su tri ključna problema elektroničkih medija: „1) etički problemi; 2) profesionalne slabosti i 3) medijski pravni i *policy* okvir” (2018: 10).

Jedna od tema koja svakako ulazi u područje pravnog okvira je uklanjanje društveno štetnih oblika komunikacije koji potiču nesnošljivost i omalovažavaju drugoga u komunikacijskom procesu, a o čemu detaljnije piše Vesna Alaburić u drugom poglavlju *Važnost suzbijanja govora mržnje*. Autorica donosi iscrpan pregled međunarodnoga zakonodavnog okvira koji regulira govor mržnje (Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima 1966; Preporuka ministarskog odbora Vijeća Europe o govoru mržnje 1997; Deklaracija o slobodi političke rasprave o medijima 2004), ali i nacionalnoga zakonodavnog okvira (Ustav Republike Hrvatske; Kazneni zakon; Zakon o suzbijanju diskriminacije; Zakon o medijima; Zakon o elektroničkim medijima). Govor mržnje jedan je od najopasnijih komunikacijskih oblika koji ima višestruku svrhu (emocionalni stres, održavanje stanja, ušutkavanje žrtava, poticanje na nasilje) (usp. 2018: 16, 17), a posebno razorne učinke ima ako u njegovoj kreaciji sudjeluju novinari. Autorica svoja stajališta potkrjepljuje analizom primjera huškačkih govora koji su pret hodili genocidu u Ruandi, kao i govo-

ra uoči početka rata u Hrvatskoj i regiji. U poglavlju se pojašnjavaju presude Europskog suda za ljudska prava u nekoliko inozemnih predmeta, ali i podsjeća na upotrebu govora mržnje u hrvatskom javnom prostoru. Jasnije definiran regulatorni okvir može biti dobar temelj za rješavanje ovog problema, no Alaburić zaključuje kako je iz medijske prizme edukacija novinara najbolja preventivna mjera (usp. 2018: 23).

Stipe Alfier u trećem poglavlju *Analiza dobrih i loših televizijskih praksi s preporukama* ističe ulogu javnosti u procesu masovne komunikacije, dodajući kako je javnost ključni dionik proizvodnje medijskog sadržaja, ali i korektiv. Podsjetio je na brojne prijetnje suvremenom novinarstvu koje utječu na oblikovanje vijesti; od politike do PR-a, pri čemu su brojni novinari i urednici, sudionici radionica, istaknuli dominaciju političkih pritisa u njihovom svakodnevnom radu.

Četvrto poglavlje *Sinopsisi televizijskih emisija* detaljno prikazuje elemente koje izgovara voditelj emisije u studiju (jingl, najava, odjava), zatim tonske snimke kako bi se lakše uočila raspodjela offa, tonova i slika te trajanje samog priloga.

U petom poglavlju *Analiza dobrih i loših radijskih praksi s preporukama* Silvija Šeparović ističe snagu lokalnog radija u pojedinim sredinama. Ni radio, kao i ni televizija, nije imun na bliske odnose s politikom ni političarima koji kulminiraju pri pokušaju

bilo kakvog oblika istraživačkog novinarstva. Radio doživljava procvat u digitalno doba, čime je svoje komparativne prednosti (zvuk, praktičnost upotrebe, doseg, repetitivnost) pretvorio u snage. No, lokalni radio ima puno više potencijala ako se otrgne iz ralja formatiranog sadržaja i program posveti lokalnoj tematici (usp. 2018: 48).

Šesto poglavlje *Sinopsisi radijskih emisija* donosi komparaciju sinopsisa vijesti emitiranih na lokalnim i nacionalnim medijima. Nadalje, sedmo poglavlje *Sinopsis internetskog serijala* pokazuje teme koje serijal obrađuje, zatim aktere, opis pristupa i prijedloga za podizanje kvalitete i inovativnosti, kao i prijedloge za povećanje atraktivnosti serijala (usp. 2018: 60–62).

Praktični savjeti za izvještavanje u javnom interesu naziv je osmog poglavlja koje ističe važnost profesionalnih i etičkih standarda te djelovanja u javnom interesu. Kada je riječ o profesionalnim i etičkim standardima, naglašava se kako je rad novinara i medija podložan sustavnom propitivanju i ocjenjivanju javnosti, a podsjeća se i da novinar može odbiti zadatak koji nije u skladu s profesionalnim etičkim načelima (usp. 2018: 63). Objašnjava se uloga točne i pravovremene informacije te nepristranosti u procesu kreiranja vijesti, koju je moguće osigurati uvođenjem višestrukih izvora, pri čemu se naglašavaju elementi vrijednosti vijesti za televiziju, radio i internet. Iako su vijesti

najbolji format za približavanje priča javnosti, u priručniku se ističe nužnost javnog interesa na koji se često poziva prilikom objave informacije, ali se i podsjeća čitatelje na sve što ne ulazi u domenu javnog interesa.

Nesigurnost profesije, transformacija poslovanja medijskih kuća, obrazovni sustav neusklađen s potrebama tržišta rada, netransparentna vlasnička struktura te pitanje slobode izražavanja samo su neki od izazova koji narušavaju kvalitetu javnog informiranja (usp. 2018: 73). Ukazuje se na ulogu lokalnih medija, ali i upozorava na rizik njihova slabljenja. Spominje se i uloga medija u zaštiti ranjivih skupina te osvještavanju javnosti o njihovim problemima. Nadalje, progovara se o mizoginiji u hrvatskim medijima te donosi deset smjernica o izvještavanju o nasilju nad ženama koje obuhvaćaju privatnost i poštovanje, upotrebu korektnog jezika, sigurnosne izazove, seksističke stavove, izbjegavanje izvještavanja o detaljima zločina, jačanje vidljivosti počinitelja te osiguravanje pomoći preživjelima (usp. 2018: 76–78). Deveto poglavlje donosi *Popis relevantnih tema nastalih na radionicama* koje mogu biti poticaj za daljnje proučavanje medijskog praćenja navedene tematike, zatim poticaj za nove radionice, ali i istraživačke interese. Posljednje, deseto poglavlje, donosi *Popis relevantnih osoba i institucija u Republici Hrvatskoj*, svojevrсни imenik za novinare početnike i podsjetnik za iskusne kolege. Na kraju pri-

ručnika nalazi se popis novinara sudionika radionica prema gradovima i medijima iz kojih dolaze, kao i zahvala svima na sudjelovanju.

Priručnik *Novinarstvo u javnom interesu: radna bilježnica za novinare i urednike elektroničkih medija* iznimno je zanimljivo i korisno djelo kojem dodatnu vrijednost daje činjenica da je njegovu objavu prepoznao i regulator – Agencija za elektroničke medije. Iako je riječ o sadržaju koji je primarno imao stručnu svrhu te je nastao nakon održanih radionica, njegov potencijal premašuje prvobitnu namjenu, što je vidljivo u strukturi teksta i

korištenim izvorima informacija nakon gotovo svakog poglavlja. Ostavljene margine za dodavanje bilježaka predstavljaju kreativno i vrlo praktično grafičko rješenje priručnika koji će nesumnjivo koristiti brojnim studentima, medijskim djelatnicima, ali i medijskim teoretičarima u promišljanju otvorenih tema. Ako se samo neke od istaknutih smjernica počnu primjenjivati u praksi, to će nesumnjivo doprinijeti jačanju kvalitete novinarskih standarda, a time i djelovanja novinara i novinarstva u javnom interesu.

Tanja Grmuša

Međunarodna konferencija *Suzbijanje dezinformacija u eri digitalnih medija*. Hrvatsko novinarsko društvo, Zagreb, 27. studenoga 2019.

U Hrvatskom novinarskom društvu 27. studenoga 2019. održana je konferencija na temu *Suzbijanje dezinformacija u eri digitalnih medija*. Organizatori konferencije bili su Veleposlanstvo Republike Francuske u Hrvatskoj, Agencija za elektroničke medije kao glavni partner te zaklada Friedrich Ebert Stiftung uz podršku Hrvatskog novinarskog društva.

Dezinformacije nisu nova pojava. Međutim, zbog novih mogućnosti njihova širenja, koje nude internet i društvene mreže, poprimile su neslućene razmjere. Građani su suočeni s

prekomjernom količinom informacija iz raznih izvora među kojima sve teže razaznaju točne, provjerene i pouzdane informacije, što im otežava donošenje informiranih odluka te kvalitetno i aktivno sudjelovanje u demokratskim procesima. Problem dezinformacija u digitalnom medijskom prostoru privukao je pozornost 2016. godine za vrijeme predizborne predsjedničke kampanje u SAD-u i referendumu o izlasku Velike Britanije iz Europske unije (Brexit). Istodobno je došlo i do pada povjerenja u institucije te tradicionalne medije, kao i do

slabljenja profesionalnih novinarskih standarda, a što posredno ugrožava demokraciju i sustav vrijednosti. Različite zemlje i vlade na različite se načine bore protiv dezinformacija, no alati se zasad nalaze u domeni zakonodavstva (zakoni su doneseni u Njemačkoj i Francuskoj), ponajviše u medijskoj pismenosti te cjeloživotnom učenju i razvoju kritičkih kompetencija. Sve više stručnjaka zastupa tezu o promjeni paradigme, odnosno o borbi za istinu umjesto borbe protiv dezinformacija, i to korištenjem upravo onoga što je dezinformacijama pružilo platformu za širenje – tehnologije i digitalnih platformi. Aktualni problem pandemije koronavirusa uz koji se javljaju brojne dezinformacije, posebice na društvenim mrežama i aplikacijama za komunikaciju, vrlo je zorno ukazao na veliki problem brzog i nekontroliranog širenja dezinformacija u digitalnom prostoru, ali i na potrebu jačanja odgovornosti digitalnih platformi koje su nedovoljno učinkovite u ograničavanju širenja lažnih vijesti. Sve to pojam dezinformacija i temu borbe protiv dezinformacija čini jednim od aktualnih tema našega suvremenog života.

Stoga je Veleposlanstvo Republike Francuske u Hrvatskoj u suradnji s Agencijom za elektroničke medije kao glavnim partnerom i zakladom Friedrich-Ebert-Stiftung te uz podršku Hrvatskoga novinarskog društva krajem prošle godine organiziralo međunarodnu konferenciju pod nazivom *Borba protiv dezinformacija u*

eri digitalnih medija. Događaj se održao na kraju francuskog predsjedanja Vijećem Europe te neposredno prije hrvatskog predsjedanja Vijećem Europske unije. Konferencija je ujedno obilježila početak suradnje Francuskog veleposlanstva i hrvatske Agencije za elektroničke medije, koje je u međuvremenu obogaćeno suradnjom na području medijske pismenosti.

Cilj je ove konferencije bila razmjena iskustava i najbolje prakse koja se provodi u različitim zemljama, kako bi se postavili zaključci o učinkovitim mjerama borbe protiv širenja i utjecaja dezinformacija. Pri tome je posebna pozornost posvećena mjerama s područja regulacije medijske pismenosti, istraživanja te provjere činjenica (*fact checking*), i to interdisciplinarnim pristupom, uz raspravu stručnjaka, predstavnika institucionalnih tijela i obrazovnog sustava, znanstvenika, organizacija civilnog društva i novinara. Uz pomoć stručnjaka iz Hrvatske, Francuske, Njemačke, Slovačke, Slovenije, Bosne i Hercegovine, Mađarske i Srbije ova međunarodna konferencija ponudila je nove poglede i odgovore na izazove koje dezinformacije stavljaju pred moderno društvo. Uvodna izlaganja o pojmu dezinformacija i izazovima koje one predstavljaju za našu demokraciju održali su prof. Tomislav Levak sa Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku i Mikko Salo, član ekspertne skupine EU-a o dezinformacijama te osnivač Factabaari & Debattibaari, *fact checking* organi-

zacije iz Finske. Prvi panel bavio se pitanjem zakonodavnog okvira u borbi protiv dezinformacija na primjeru njemačkog i francuskog iskustva. Panel je moderirao Hrvoje Lisičar, profesor na Katedri za pravo informacionih tehnologija i informatiku pravnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, a sudjelovali su Michel Boyon, počasni savjetnik *Conseil d'Etat*, te bivši predsjednik francuskog regulatora CSA i njemački odvjetnik Simon Assion. O ulozi nacionalnih regulatornih tijela u borbi protiv dezinformacija bilo je riječi na panelu na kojem su sudjelovali L'uboš Kukliš, predsjednik Europske skupine regulatora za audiovizualne medijske usluge te Josip Popovac, ravnatelj Agencije i predsjednik Vijeća za elektroničke medije. Panel je moderirao Michel Boyon. Drugi dio konferencije bio je posvećen razmatranju ovog problema iz drugog kuta, s pozicije obrazovanja i medijske pismenosti te civilnog društva i novinarstva. Panel posvećen ulozi medijske pismenosti u borbi protiv dezinformacija i važnosti

sustavnoga medijskog obrazovanja u školama vodio je Robert Tomljenović, zamjenik ravnatelja Agencije i predsjednika Vijeća za elektroničke medije. U toj su raspravi sudjelovali Anaïs Adriaens-Allemand iz francuskog Centra za medijsku i informacionu pismenost CLEMI, savjetnica za medijsku pismenost na Medicinskoj školi u Varaždinu Nataša Sajko, zatim Lea Čengić, voditeljica odjela za medijsku pismenost bosanskohercegovačkog regulatora RAK, te Milica Vučković, profesorica na Fakultetu političkih znanosti u Zagrebu. Konačno, na zadnjem je panelu bilo riječi o ulozi civilnog društva i novinarstva u borbi protiv dezinformacija kao „prvog na crti obrane” protiv ove pojave. Panel je moderirao Mikko Salo, a sudjelovali su novinari, analitičari medija te *fact checker*i iz Hrvatske, Srbije, Slovenije i Mađarske: Anuška Delić, Aleksandra Srećković, Sanja Despot te Gabriella Horn.

Sanja Pančić

Međunarodna konferencija *Data Protection Day 2020 – Facing New Challenges*, Zagreb, 16. siječnja 2020.

U okviru programa *hrvatskog predsjedanja Vijećem Europske unije* u Zagrebu je, u maloj Dvorani Lisinski, 16. siječnja 2020. godine održana međunarodna konferencija *Data Protection Day 2020 – Facing New Challenges*. Konferenciju su organizirali Agencija za zaštitu osobnih podataka i Tajništvo hrvatskog predsjedanja Vijećem Europske unije. Konferencija je okupila hrvatsku i međunarodnu zajednicu stručnjaka za zaštitu podataka i privatnosti. Cilj konferencije bio je doprinijeti unapređenju područja zaštite podataka i podizanju razine svijesti o zaštiti osobnih podataka i privatnosti - temeljnim pravima europskih građana. Konferencija je održana uoči Europskog dana zaštite podataka koji se obilježava 28. siječnja, a sastojala od 4 cjeline koje su obuhvatile aktualne teme iz područja zaštite osobnih podataka: *online manipulacija, profiliranje i zlouporaba osobnih podataka, Opća uredba kao poslovna prilika u gospodarstvu temeljenom na podacima, zaštita digitalnog identiteta u hiperpovezanim svijetu* i panel rasprave *Umjetna inteligencija i novi izazovi za zaštitu podataka*. U svojim uvodnim govorima visoki hrvatski dužnosnici istaknuli su da je zaštita podataka integrirana u niz zakonskih i podzakonskih akata, a istaknuto

mjesto zauzima i u prioritetima hrvatskog predsjedanja Vijećem Europske unije. *Wojciech Wiewiórowski*, Europski nadzornik za zaštitu podataka, uvodno je naglasio da je prije gotovo 50 godina u njemačkoj saveznoj državi Hessen donesen prvi zakonski propis kojim se regulira područje zaštite osobnih podataka u Europi. Otad se naše društvo stubokom promijenilo. Informacijsko-komunikacijske tehnologije omogućile su nezamislivo brz protok informacija te korjenito promijenile način obrade osobnih podataka. Nastale promjene rezultirale su donošenjem Opće uredbe o zaštiti podataka (eng. General Data Protection Regulation- GDPR), čvrstog i usklađenog okvira za zaštitu osobnih podataka na razini cijele Europske unije. U digitalno doba svjedoci smo pojave poslovnih modela baziranih na prikupljanju velike količine podataka i njihovoj monetizaciji. Ciljano oglašavanje, koje često podrazumijeva kršenje Opće uredbe, uključuje sustavno praćenje korisnika i prenošenje poruka prilagođenih ciljanim skupinama u svrhu ostvarenja profita ili postizanja političkih ciljeva. Kad govorimo o daljnjem razvoju područja zaštite podataka, trebamo težiti tomu da zaštita podataka osnažuje pojedince i služi javnom interesu, a ne da služi isključivo kao

prepreka za neodgovornu i neetičnu obradu osobnih podataka. U postizanju tog cilja vrlo važnu ulogu imaju tijela za zaštitu podataka, koja trebaju dosljedno primjenjivati zakon, ali i aktivno sudjelovati i utjecati na značajna politička pitanja i tehnološki razvoj. *Bernard Gršić*, državni tajnik Središnjega državnog ureda za razvoj digitalnog društva, istaknuo je da digitalna transformacija predstavlja pojavu koja mijenja cjelokupan poslovni model te stvara nove vrijednosti, a ujedno je i horizontalna tema koja zadire u sve sfere života i rada. Centralnu ulogu u cijelom procesu mora zauzimati čovjek, a od ključne su važnosti razvoj digitalnih vještina, kao i potreba za kontinuiranim učenjem i usavršavanjem. Digitalna transformacija baza je na kojoj se temelji daljnji opstanak našeg društva, ali razvoj uspješnoga digitalnog društva moguć je jedino ako su u to društvo uključeni svi građani. Stoga će tijekom hrvatskog predsjedanja Vijećem Europske unije posebni naponi biti uloženi u smanjenje digitalnog jaza i postizanje veće uključenosti žena u digitalni sektor. Također, hrvatsko predsjedanje usmjereno je i na provedbu implementacije 5G mreže, kao i na mjere za postizanje visoke razine kibernetičke sigurnosti i razvoj digitalnih gradova. *Mario Oetheimer* iz Agencije Europske unije za temeljna ljudska prava u svom izlaganju istaknuo je važnosti kvalitete podataka koji se koriste u sustavima umjetne inteligencije. Uporaba umjetne inteli-

gencije bazirane na nepotpunim ili pristranim podacima može dovesti do netočnih rezultata i zaključaka, a posljedično i do diskriminacije pripadnika određenih društvenih skupina, kao i uzrokovati narušavanje temeljnih ljudskih prava. Nekvalitetni podaci mogu stvoriti diskriminatorne ili pogrešne sustave strojnog učenja. Osim samih podataka, podjednako su važni način rada algoritma te prediktivna snaga algoritama. Nove tehnologije trebaju proći cjelovitu procjenu izazova i posljedica za temeljna ljudska prava i slobode. *MB Donnelly*, predstavnic Komisije za zaštitu podataka Republike Irske, podijelila je s prisutnima iskustvo irskoga nadzornog tijela u primjeni GDPR-a. Primjena GDPR-a uzrokovala je značajno povećanje pritužbi građana koji smatraju da im je povrijeđeno njihovo pravo na zaštitu osobnih podataka. S obzirom na to da su u Irskoj smještene sjedišta nekih od vodećih američkih tehnoloških kompanija, irska komisija u velikom je broju slučajeva vodeće nadzorno tijelo za provođenje nadzornih aktivnosti i izricanje upravnih novčanih kazni u slučaju utvrđenja kršenja prava na zaštitu osobnih podataka europskih građana. Pored istražnih i korektivnih ovlasti, izuzetno je važna i savjetodavna uloga tijela za zaštitu podataka, a poseban fokus je potrebno staviti na kontinuiranu edukaciju službenika za zaštitu podataka i djece. Jedan od prioriteta irske komisije je i implementacija EU projekta *ARC*, u surad-

nji s Agencijom za zaštitu osobnih podataka i Sveučilištem Vrije Brusel, a koje je cilj pružiti malim i srednjim poduzetnicima pomoć prilikom usklađivanja s GDPR-om. *Gordan Akrap*, s Instituta za istraživanje hibridnih sukoba, na konkretnim je primjerima prikazao procese prikrivenog prikupljanja osobnih podataka na društvenim mrežama s ciljem njihove naknadne zlouporabe u medijskim aktivnostima, političkim i izbornim procesima. Države su svakodnevno izložene hibridnim prijetnjama, a koje definiramo kao aktivnosti kojima hibridni napadači iskorištavaju ranjivosti društva u svrhu mijenjanja političke stvarnosti, ostvarivanja profita i oblikovanja javnog znanja. Hibridni napadi usmjereni su na ključnu infrastrukturu, a posebno im je izložen identitet, odnosno sve ono što određenu zajednicu čini kohezivnom grupom. Velike količine osobnih podataka koje dijelimo na društvenim mrežama predstavljaju veliku opasnost za društvo, nacionalne i europske institucije. Osobne podatke hibridni napadači mogu zlouporabiti za manipulaciju sigurnosnim procesima, a čime se ugrožavaju temelji našega demokratskog sustava i podriva povjerenje u državne institucije. Društvene se mreže samoregulacijom neuspješno bore protiv zlouporabe osobnih podataka, a njihovo djelovanje i rad potrebno je zakonski regulirati. Kako bi se zaštitili od hibridnih prijetnji, potrebno je da pojedinci razviju kritično razmišljanje, a države i

organizacije sustave za rano prepoznavanje takvih prijetnji i reakciju. *Alen Delić*, stručnjak za informacijsku sigurnost, održao je izlaganje o socijalnom inženjeringu i monetizaciji podataka. Pod pojmom socijalnog inženjeringa podrazumijevamo netehničke metode koje koriste hakeri kako bi došli do informacija i potom ih monetizirali. Pritom se koriste različitim metodama iz psihologije, sociologije i drugih znanosti, širokim opsegom informacija i naprednih tehnika s ciljem iskorištavanja ranjivosti mreža, aplikacija i ljudi, a ljudski faktor vrlo je često najslabija karika u sustavu informacijske sigurnosti. Socijalni inženjering najčešće susrećemo u tri oblika: *phishing*, *vishing* i *impersonation*, a od kojih je najpoznatiji *phishing* (provodi se putem elektroničke pošte i korisnika navodi da otvori privitak ili da posjeti web stranicu sa zlonamjernim softverom). *Bruno Gencarelli*, predstavnik Europske komisije, uvodno je naglasio kako je zaštita podataka povezana sa sva četiri prioriteta hrvatskog predsjedanja Vijećem Europske unije te se pritom fokusirao na četvrti prioritet – *Europu koja je utjecajna i na GDPR kao poslovnu priliku*, odnosno na to kako GDPR može doprinijeti da Europska unija postane konkurentnija na svjetskom tržištu i razvoju jedinstvenoga digitalnog tržišta. Sve više zemalja diljem svijeta razvija zakonske propise o zaštiti osobnih podataka po uzoru na GDPR. U svijetu, koji prečesto karakterizira fragmentacija i

različit pristup, ovaj trend globalne usklađenosti pozitivan je razvoj koji donosi nove mogućnosti za povećanje zaštite europskih građana vezano za kretanje podataka i razvoj gospodarstva. *Mirela Prpić*, predstavnica IN2 grupe, u svom izlaganju osvrnula se na problem zlouporabe osobnih podataka prilikom korištenja *online* usluga. Naglasila je da djeca, kao posebno osjetljiva kategorija ispitanika, u okviru zaštite osobnih podataka zaslužuju posebnu zaštitu. Sudionike je upoznala s mjerama zaštite podataka koje moraju poduzeti prilikom korištenja različitih digitalnih usluga. Potrebno je imati na umu da nijedan sustav ne može zaštititi osobne podatke ako ih sami ne zaštitimo te da GDPR može biti pokretač poslovanja koji oživljava inovacijske, prodajne i marketinške procese. *Dražen Lučić*, predstavnik Hrvatske gospodarske komore, istaknuo je važnost kontinuiranog ulaganja u informacijsku i kibernetičku sigurnost, što nije nepotreban trošak, već investicija koja se isplati jer umanjuje rizike i ima višestruke pozitivne učinke na suvremeno poslovanje. Elektronička komunikacija susreće se sa zahtjevima tehničke i pravne naravi koji su preduvjet za uspješno uvođenje novih tehnologija. Istaknuo je važnost regulatornih tijela na razini EU, koja su izravno uključena u postupak uvođenja novih tehnologija kroz zakonodavstvo i tehničke standarde. Predoslovna i prekruta primjena zakonskih propisa najveća je prepreka za digitalnu preobrazbu gos-

podarstva. *Ventsislav Karadjov*, predstavnik Europskog odbora za zaštitu podataka, utvrdio je da nakon skoro dvije godine pune primjene GDPR-a možemo reći da je GDPR pridonio unapređenju poslovanja poduzeća i osigurao učinkovitiju zaštitu osobnih podataka građana. GDPR primorao je poslovne subjekte na uređenje njihovih politika privatnosti i baze podataka te se pokazao korisnim alatom za mala i srednja poduzeća. Slobodan protok podataka osiguran je nametanjem jedinstvenih pravila poslovanja na razini cijele EU. Mnoga poduzeća prepoznala su da će usklađivanje s GDPR-om pozitivno utjecati na njihov imidž i na mišljenje korisnika o njihovom načinu poslovanja. *Hrvoje Hadžić*, predstavnik Ericsson Nikole Tesle, održao je izlaganje na temu 5G mreže kao osnove za transformaciju industrije i društva. Sudionicima je predstavio prednosti koje donosi 5G mreža u kontekstu evolucije mobilnog interneta i evolucije prijevoza. 5G mrežu karakteriziraju velike brzine – oko 20 puta veće u odnosu na 4G mrežu. Želje i navike korisnika se mijenjaju, pa tako korisnici danas, umjesto jednosmjerne komunikacije s određenim uređajima, žele interakciju i povratnu informaciju. Uporabom tehnika umjetne inteligencije moguće je vrlo brzo i lako detektirati sigurnosne slabe točke u dizajnu određene mreže stoga predstavljaju izvrstan alat za zaštitu osobnih podataka. *Tobias Judin*, predstavnik norveškoga nadzornog tijela za zaštitu

podataka Datatilsynet, naglasio je kako već tijekom dizajniranja tehnologija koje će se koristiti ili nuditi korisnicima, tvrtke trebaju imati na umu zaštitu osobnih podataka, a svoj odnos s potrošačima bazirati na povjerenju i pouzdanosti. Sukladno načelima *privacy by design and by default*, zaštita osobnih podataka mora biti ugrađena u dizajn poslovnih procesa i arhitekture IT sustava. *Alban Schmutz*, predstavnik OVH grupe, održao je izlaganje o računalstvu u oblaku kao ključnom katalizatoru istinske digitalne transformacije, istaknuvši da je računalni oblak „građevni blok” za umjetnu inteligenciju i 5G mrežu. Također, predstavio je prvi Kodeks ponašanja za računalstvo u oblaku, koji korisnicima pruža sigurnost da njihov davatelj usluge u oblaku koristi standarde zaštite podataka usklađene s GDPR-om. Konferencija je zaključena panel raspravom na temu praktičnih primjena umjetne inteligencije i s time povezanim izazovima za zaštitu podataka. Panel raspravu moderirao je doc. dr. sc. *Tihomir Katulić* s Pravnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, a u diskusiji su sudjelovali dr. sc. *Wojciech Wiewiórowski*, *Mario Oetheimer* iz Agencije EU za temeljna prava, *Tomislav Majerić* iz IBM-a, *Saša Bilić* iz APIS-a, doc. dr. sc. *Vladimir Čeperić* s Fakulteta elektrotehnike i računarstva Sveučilišta u Zagrebu te izv. prof. dr. sc. *Markus Schatten* s Fakulteta organizacije i informatike Sveučilišta u Zagrebu. Diskusija je započela s pokušajem definiranja poj-

ma umjetne inteligencije koja se sastoji od mnogobrojnih područja kao što su strojno učenje, dubinsko učenje, neurološke mreže, *Big data* tehnologije, tehnologije prepoznavanja lica, te razlozima zbog kojih je potrebno zakonski regulirati AI. Umjetna inteligencija skup je algoritama koji nastoji oponašati ljudsko ponašanje i inteligenciju. Moramo biti svjesni da svakodnevno koristimo umjetnu inteligenciju u nekoj mjeri, primjerice, dok koristimo pametne telefone i internetske tražilice. Umjetna inteligencija nije sama po sebi niti negativna niti pozitivna, a sve ovisi o tome kako i u koje svrhe se koristi. U kontekstu zaštite osobnih podataka, mnogobrojna rješenja umjetne inteligencije baziraju se na prikupljanju i obradi osobnih podataka u velikom opsegu, a ispitanici bi trebali imati mogućnost dati svoju privolu za korištenje osobnih podataka u takvim algoritmima. S druge strane, mnogobrojne primjene umjetne inteligencije ne uključuju obradu osobnih podataka, kao što je npr. npr IBM-ova platforma Watson koja prikuplja podatke o kakvoći vode u oceanima, analizira ih i sprema u oblak, a sve u svrhu čišćenja oceana od mikroplastike; *chatbotovi* koji odgovaraju na pitanja građana u zdravstvu, turizmu, obrazovanju te sustavi koji sprječavaju financijske prijevare. Postavlja se pitanje je li uopće moguće razvijati umjetnu inteligenciju poštujući odredbe GDPR-a. Naime, načela GDPR-a su, između ostalog, i načelo smanje-

nja količine podataka i prikupljanje osobnih podataka u posebne, izričite i zakonite svrhe, a za razvoj algoritama potrebne su ogromne količine podataka za čiju uporabu često nije moguće odrediti svrhu. Primjerice, u slučajevima strojnog učenja i neuronskih mreža ne možemo biti sigurni iz kojeg razloga je neka odluka donesena i ne znamo sa sigurnošću je li doista neki podatak potreban za ispravno funkcioniranje algoritma. Za razvoj algoritama umjetne inteligencije mogu se koristiti i anonimizirani podaci, kao što su morfološki enkriptirani podaci, ali u tom slučaju algoritmi nisu toliko učinkoviti. Federalno učenje omogućuje višestrukim dionicima izgradnju pouzdanog modela strojnog učenja bez dijeljenja podataka, čime se rješavaju ključna pitanja kao što su zaštita podataka, prava pristupa podacima i pristup heterogenim podacima. Mnoge primjene umjetne inteligencije ne ugrožavaju temeljna ljudska prava, ali zabrinjava činjenica da ne razumijemo u potpunosti kako funkcioniraju algoritmi umjetne inteligencije, što je paneliste dovelo do za-

ključka da je neophodno procijeniti utjecaj takvih tehnologija na ljudsko ponašanje te nadzirati njihovu uporabu. Europska komisija razvija dva dokumenta, Bijelu knjigu umjetne inteligencije i strategiju upravljanja podacima, a do kraja 2020. godine na temelju tih dokumenata bit će donesen i zakon. Cilj je potaknuti razvoj umjetne inteligencije koja će služiti na dobrobit ljudima i poštivati temeljna ljudska prava. Sudionici rasprave istaknuli su da zakonska regulativa ne smije ometati inovacije, već mora doprinijeti razvoju umjetne inteligencije koji je utemeljen na pouzdanosti i povjerenju, a uporaba takve vrste mora biti zakonita, transparentna, učinkovita, razmjerna i etična. U području umjetne inteligencije Europa značajno zaostaje za Kinom i SAD-om, što ukazuje na potrebu za značajnim financijskim ulaganjima kako bi Europa postala kompetitivnija na tržištu, a neophodna je i sinergija država, gospodarstava i znanosti.

Anamarija Mladinić